

ПОЛІТОЛОГІЯ, СОЦІОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ

А. В. Клімачова*

САМООРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК УМОВА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Історія українського народу знала злети і драми національного розвитку. Вітчизняні історики й політологи помітили особливість історії України — тяглість етнічної та перервність державно-політичної традиції.

Проблема розвитку державності в Україні є однією з актуальніших проблем реформування суспільства, забезпечення прав і свобод громадянина, входження України до європейського та світового співтовариства. Актуальність цієї проблеми пов'язана з тим, що після руйнації союзної державності проблема створення відповідних умов її подальшого розвитку постала перед Українською державою. Визначення її ролі в розбудові державності, проведенні реформ стало ключовим питанням, з якого велися і ведуться палкі дискусії між науковцями.

Тому, метою цієї статті є дослідження об'єктивних, так і суб'єктивних передумов для переходу до якісно нового етапу державотворення головним змістом якого повинно стати поглиблення демократичних засад розвитку суспільства.

Основними завданнями є аналіз періоду політичної трансформації суспільства та інститутів влади, що зумовлює соціальну нестабільність і пошук шляхів удосконалення державного ладу на основі вироблення і кристалізації державницьких ідей.

Рівень дослідженості проблеми вдосконалюється тим, що цивілізовані механізми політичного регулювання й громадсько-політичного діалогу в країні лише формуються, а нові форми здійснення державної влади запроваджуються дуже непросто і супроводжуються численними конфліктними ситуаціями.

Україна має виробити свій шлях, який би максимально врахував власні національні інтереси, акумулюючи водночас кращі досягнення світової цивілізації. Конституція України становила і нині становить юридичний фундамент не лише сучасних, але й майбутніх якісних перетворень у суспільних відносинах, основу формування, демократичної, зокрема політичної, правової, управлінської систем України; справедливої державної політики у різних сферах життєдіяльності українського суспільства.

Довгий і складний шлях політичного самовизначення засвідчив невмирущу волю українців мати свою державність, бути суверенними у сім'ї інших вільних народів. Важливою подією в утвердженні себе державою-нацією стало прийняття 28 червня 1996 р. Конституції незалежної України¹. Цим актом було підтверджено кардинальні зрушення не лише в ментальності, а й у реальному житті українського народу.

© Клімачова А. В., 2008

* вчений секретар Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат філософських наук, доцент

¹ Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

Час, що минув з дня прийняття Конституції, засвідчив — Україна успішно утверджує себе і на міжнародній арені. Доказом цього є ряд угод, що їх уклала наша країна.

Стабільне дотримання курсу на демократизацію забезпечило входження України в європейську і світову цивілізацію, сприяло її утвердженню як самостійного суб'єкта міжнародної політики. Теза про те, що “Україна є ключовим чинником стабільності нової Європи” — не гола декларація. Вона підкріплюється реальним внеском України, а також її об'єктивно геополітичним становищем на континенті. З об'єктивних причин Україна не прагне стати супердержавою світового масштабу, але цілком здатна бути важливою регіональною потугою в багатопольному світі.

Однією з основних проблем сучасності є з'ясування ступеню самоорганізації українського народу, його здатності самостійно творити державу в усіх її складових, на рівні вимог сучасності.

Звісна річ, соціально-економічні негаразди концентрують увагу наших громадян на проблемі виживання, а громадську думку — на проблемі сьогодення. Шкода, що часом наше майбутнє стає так само важкопрогнозованим, як, завдяки деяким гореісторикам, наше минуле. Тут наклала свій відбиток політична кон'юнктура, що не оминула й деяких наших суспільствознавців. Крайнощі антиімперської пропаганди призвели до того, що Україна і українці (принаймні за останні 300 років) часто зображаються лише об'єктом історії, а не її повноправним творцем.

В той же час проблема гармонізації міжнародних відносин стає прямо-таки жорстким імперативом для нашої держави як на сьогодні, так і на перспективу. Необхідність вибору лише одного з напрямів була б рівнозначна небезпеці підризу національних інтересів України. Від політики складного маневрування між своїми стратегічними партнерами настав час, очевидно, переходити до реального підвищення власне партнерських якостей.

Але ніщо не відбувається само по собі. Щоб стати колективним суб'єктом суспільного процесу, необхідно усвідомити уроки історії — бути здатним до критичного переосмислення набутого досвіду. Не хлібом єдиним жива людина. Коли у сфері національного духу з'явиться прогалина, будьте певні — наші проблеми заходяться вирішувати інші.

Саме життя ставить значно ширше коло проблем, і саме на них слід знаходити адекватну відповідь. Інакше ми будемо приречені на інерцію історії, а вона нам дає багату “інформацію до роздумів”.

Пошук Україною власного шляху у світову співдружність народів має бути співзвучним проблемам сьогодення, віддзеркалювати питання буття, зумовлені історичною долею України, менталітетом її народу, його психологією і характером, інтелектуальним потенціалом. Зasadною в загальнонаціональній ідеї завжди є думка самовідтворення і самореалізації, розуміння того, що майбутні реформи (як еволюційні, так і революційні) мають відбуватися в магістральному руслі загальносвітових цивілізаційних процесів, але вони допустимі лише в певних межах, визначених історичним досвідом кожного окремого народу.

Дилема “Схід-Захід” постійно виявляла себе як вектор конструктивної напруженості в тисячолітній історії України. Особливо зримо ця дилема стала проглядатися у протистоянні ідеологем “західного лібералізму” і “євразійської соборності” в суспільно-політичній думці нашої країни після 1991 р. За цим вибором простежується і досить рельєфна історична ретроспектива, і чіткі контури ймовірного цивілізаційного синтезу “Схід-Захід” у рамках культурно-політичної парадигми на просторі “великої Європи”.

Вся історія України є ніби ілюстрацією складності цього завдання за умови наявності закладеної в генфонді народу основоположної суперечності, що має надзвичайно високу напруженість: переважно східна, грецько-візантійська релігійна і культурна традиція Київської Русі силою історичних обставин мала знайти адекватну відповідь на виклик суспільної і політичної структури Заходу.

Перший “романтичний” період національного відродження, базований на ідеї етнічності, після 1991 р. неминуче мав змінитися іншим — консолідуючим, який відкривав би ширші можливості для представників усіх етносів України на принципі громадянства. І тоді неминуче чільне місце посіло б гасло поширення “універсальної” культури з її “європеїзованими” стандартами.

Становлення України як незалежної держави вимагало чіткого уявлення про самоцінність власної культурної ідентичності, про віднайдення власного шляху, власної парадигми суспільного розвитку. До цього спонукало й очевидне банкрутство радикального лібералізму з його ставкою

на імітацію американських чи американізованих форм життєдіяльності, що супроводжувалося тенденцією вторгнення американізованих форм масової культури та соціокультурних норм і духовних настанов широкими верствами української громадськості. З'явилася небезпека таких же кон'юнктурних кроків щодо цивілізаційного впливу Заходу.

Широко популяризована думка про необхідність радикальних реформ для досягнення гарантованого успіху не була підтверджена практикою. Нерідко такий радикалізм наражався на нездатність суб'єктів економічного життя швидко адаптуватися до форсованих змін, обертався своєрідною кризою адаптації, нездатністю забезпечити стабільність розвитку на основі нових засад. Першими жертвами кризи адаптації виступали складні виробничі і науково-технічні системи, а також наявний в Україні значний гуманітарний потенціал. А це, в свою чергу, викликало інстинктивне відторгнення як політики інтенсивних реформ, так і культурних цивілізаційних засад Заходу.

Визначна риса нашого часу — бурхлива глобалізація суспільних процесів. Власне, все ХХ століття позначене воістину тектонічними зсувами й потрясіннями, що спричинилися до переструктурування світового геополітичного простору.

Протягом ХХ століття сталися також радикальні зміни у виробленні інтеграційних механізмів. Таким є нині єдиний світовий ринок, повноправні учасники якого — транснаціональні корпорації з багатомільярдними оборотами. Ще до недавнього часу кожна монополістична група підпорядковувалася фінансовій надгрупі — національному комплексові, що був переплетінням державних і приватновласницьких структур. Однак поступово формувалася й наднаціональна адміністративна система регулювання світового ринку (МБРР, МВФ, ГАТТ, ООН тощо). За цих умов традиційні механізми державного регулювання по суті наднаціональної економіки почали втрачати свою ефективність, оскільки держава перестала володіти потужними всеохоплюючими адміністративними важелями впливу на господарське життя.

Абсолютна колісся ідея державності зазнає ерозії внаслідок розвитку технологій, світового потоку торгівлі, інвестицій, виникнення глобальних проблем. І чим більше держава, чим багатше розмаїття її території, народів і ресурсів, тим меншу вона має здатність мобілізувати суспільство політико-адміністративними засобами.

Ми є свідками зміни традиційного уявлення про завдання та функції держави. У зв'язку із зростанням цілісності світу деякі її функції вирвалися за межі держави, набули міжрегіонального, континентального, а то й глобального характеру, що знайшло свій вияв у зростанні тенденції до створення єдиного економічного та оборонного простору, спільного інформаційного поля тощо. Натомість у функціях держави зросла складова, пов'язана з суто індивідуальним, неповторним, як, наприклад, національна сутність, культурно-духовна своєрідність, тобто з усім, що складає ментальність народу.

Отже, інтегруватися у світову співдружність, де сьогодні успішно функціонують демократії, — завдання для України нелегке. Про це нам нагадує тисячолітній досвід історії, де пролягли смуги творчої самоорганізації й руїн. Зрозуміла річ, ми маємо кардинально змінити весь уклад життя і праці, звичні стереотипи менталітету. Це вимагає мужності і політичної волі до прийняття часто непопулярних рішень. Але рівною мірою це вимагає й легітимації урядових дій з боку широкої громадськості, яка й повинна, врешті-решт, втілювати замисли реформаторів у повсякденне життя.

Історичні реалії практично виключають орієнтацію України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрям, до того ж, вважаємо, що такий підхід є найбільш виваженим і далекоглядним. Адже саме зовнішньополітична багатовекторність забезпечує стійкість та збалансованість міжнародного становища України, в той же час, виключає небезпеку будь-якої монозалежності і водночас дозволяє послідовно захищати власні національні інтереси².

Виходячи із зазначеного, одним із стратегічних векторів зовнішньої політики України є прагнення до повномасштабної участі у політичному та економічному житті Європи, що логічно випливає з геополітичного становища та історії нашої держави.

Реалізація європейського вектору зовнішньої політики має бути постійно спрямована на розвиток європейського регіонального співробітництва у всіх сферах з метою зміцнення державності та ефективного забезпечення національних інтересів³.

² Стратегічне партнерство України: декларації і реалії // Національна безпека і оборона. — 2000. — № 12. — С. 2-56; Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. — К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2002. — 750 с.

³ Martin R. The Regional Dimension in European Public Policy: Convergence or Divergence? — London: MacMillan Press, 1999. — 197 p.; Globalization and Public Policy. — Cheltenham, UK; Brookfield, US: Edward Elgar, 2000. — 209 p.

Євроінтеграційна орієнтованість зовнішньої політики України об'єктивно вимагає від нашої держави подальших комплексних дій, спрямованих на ліквідацію прогалін, які існують майже у всіх сферах функціонування держави та українського громадянського суспільства. Це є конструктивним кроком до наближення, гармонізації національного законодавства до права цього інтеграційного об'єднання.

Всяляє оптимізм те, що вже понад шістнадцять років Україна стверджує свою незалежність, знаходить розуміння своїх проблем на міжнародній арені. Для забезпечення необоротності становлення української державності й подальшого нарощування темпів трансформації суспільства, його подальшого реформування на засадах ринкової економіки та демократичних цінностей слід вжити низку рішучих, виважених і послідовних заходів як у внутрішній, так і в зовнішній політиці.

1. Закріпити і поглибити трансформацію політичної системи. Активізувати процеси державотворення, адже в їх основі — чітка диференціація функцій кожної з гілок влади.

2. Виконавча влада повинна подбати про механізм виконання своїх функцій та створення необхідних засобів забезпечення власної діяльності. Це актуалізує завдання мобілізації наявних засобів впливу держави на створення умов швидкого розвитку всіх сфер суспільного життя. Для цього слід здійснити комплекс заходів, які б включали: оптимізацію структури управління на всіх рівнях виконавчої влади; розумне розмежування повноважень, прав і відповідальності у всій виконавчій вертикалі; налагодження чіткої системи відповідальності керівників усіх рангів за доручену справу; скорочення нераціональних витрат, пов'язаних із функціонуванням органів влади та органів, що забезпечують їхню діяльність.

3. Спираючись на сильну владу і свідому підтримку народу, треба рішуче здійснювати ефективні дії щодо налагодження економічного життя. Створити такі механізми функціонування економіки та виробити такі правові гарантії, які б унеможливили існування "тіньової" економіки. Необхідно захистити права вітчизняних виробників, максимально збалансувати бюджет, забезпечивши стабільні надходження в нього за рахунок реструктуризації економіки та запровадження ефективної системи оподаткування. Налагодити фінансовий контроль за діяльністю суб'єктів економіки. Особливу увагу слід приділити вдосконаленню податкової політики в регіонах, чітко визначити стандарти відрахувань до регіональних бюджетів, підвищити інформованість населення про розподіл державних надходжень між регіонами.

4. Раціоналізувати соціальний захист, оптимізувати його масштаби й спрямованість, а отже закласти основи суспільної злагоди на базі зростаючого добробуту.

5. Особливу увагу потрібно звернути на розв'язання соціальних та гуманітарних проблем. Без ефективного розвитку науки, медицини, культури, освіти суспільство приречене на деградацію. Завдання полягає у визначенні в кожному з напрямків гуманітарної сфери як мінімум трьох ключових проблем та їх першочерговому розв'язанні. Перша. На основі кращих надбань у кожній з цих галузей побудувати цілісну національну систему (освіти, культури, науки, охорони здоров'я тощо). Друга. Раціонально адаптувати кожну з галузей до нової якості соціально-економічних відносин, тобто до ринкової економіки, зберігши, а то й підвищивши рівень задоволення потреб широких верств населення. Третя. Оптимізувати зв'язки гуманітарних сфер країни з європейським та світовим гуманітарним полем, що є обов'язковою умовою власного динамічного розвитку українського суспільства. Необхідно розумно синтезувати кращі надбання нашого народу з позитивним світовим досвідом.

6. Врешті-решт, у країні повинні бути створені найсприятливіші умови для самопізнання, саморозвитку і самореалізації кожного громадянина. В цьому і полягає завдання суспільного прогресу.

Стаття рекомендована до друку кафедрою загальноправових дисциплін Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 27 вересня 2007 року)

